

הקדמה

כנס ועידת רבני אירופה מוקדש השנה לנושאי רפואה והלכה ומתקיים הפעם בשיתוף פעולה של ועידת רבני אירופה עם המכון ע"ש ד"ר פ' שלזינגר ז"ל לחקר הרפואה על פי התורה ע"י המרכז הרפואי שערי צדק בירושלים.

הנושאים המרכזיים שיידונו בכנס כוללים סוגיות הנוגעות לתחילת החיים כמו טיפולי פוריות, ברית מילה והשימוש הרפואי והמחקרי בתאי גזע עובריים; סוגיות הנוגעות לסוף החיים כמו הלכות מעשיות הקשורות למחלת האיידס, ולטיפול בחולה הנוטה למות; וכמובן גם סוגיות הנוגעות למהלך החיים כגון סוגיות בהלכות שבת ויום הכיפורים, ההגדרה ההלכתית של "פיקוח נפש", המעמד ההלכתי של חולה נפש או מפגר, ועוד.

הספר שלפנינו, אסופת מאמרים על הנושאים הללו, מהווה ריכוז ייחודי של מאמרים ומקורות הלכתיים בנושאים העיקריים שמעסיקים את הלומדים והחוקרים ברפואה והלכה. מקורם של רוב המאמרים הוא מפרסומי מכון שלזינגר. המיעוט נלקח ממקורות אחרים. מטרתנו היתה להכין ספר הלכתי מועיל ומגוון, ואין לנו ספק שרבני אירופה יפיקו טובה רבה מהמלאכה שנעשתה בעבורם.

מכון שלזינגר

מכון שלזינגר הינו הותיק והמקצועי בין מכוני המחקר התורניים בתחום רפואה והלכה. ייחודו של המכון הוא בישיבה בצוותא של רופאים וחוקרים מהשורה הראשונה יחד עם תלמידי חכמים מובהקים ועם פוסקים ידועים. השילוב המיוחד הזה מאפשר למכון לבצע את משימותיו במקצועיות וביעילות. מנהלי המכון בעבר ובהווה מהווים בעצמם דוגמא לשילוב נדיר יחסית של ניסיון וידע רפואי מעמיק יחד עם ידע תורני מקיף. הם דמויות מוכרות בעולם הפסיקה ההלכתית-רפואית, בארץ ובעולם. סגל המכון זכה להיות בקשר הדוק במיוחד עם שנים מגדולי הפוסקים בדורנו: מרן הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, ויבדל"א הגאון ר' אליעזר יהודה וולדינברג בעל הציץ אליעזר שליט"א. פסקי ההלכה שהורו לרופאים ולסגל המכון מהווים עד היום אבני יסוד בפסיקת הלכה בנושאים רפואיים.

במסגרת המכון מתבצעים מחקרים ובירורים ברפואה והלכה, מתבצעת הוראה תורנית ומקצועית בנושאים הללו, והוצאה לאור של מגוון ספרי יסוד בתחום הרפואה וההלכה. יוצאים לאור שני בטאונים ידועים בהלכות רפואה ואתיקה רפואית יהודית: הרבעון "אסיא" בעברית וחברות העוסקות במוסר יהודי רפואי באנגלית. המכון הוציא לאור גם את שתי סדרות הספרים המונומנטליות נשמת אברהם והאנציקלופדיה ההלכתית רפואית, המהווים ספרי יסוד בתחום הרפואה וההלכה.

אוצר ספרותי זה, חוברות וספרי אסיא, סדרת נשמת אברהם והאנציקלופדיה, מהווה את המקור העיקרי, אך הלא בלעדי, לספר שלפנינו.

אסיא

החבורת הראשונה בסידרת חבורות אסיא יצאה לאור בשלהי תש"ל. מטרת הסדרה הוגדרה: "להביא לידיעת המעוניינים והנוגעים בדבר את הבעיות [הרפואיות הלכתיות], הפתרונות והלכי המחשבה של רבנים ורופאים שעסקו בבעיות אלו." "אסיא" - שם הביטאון - משמעותו "רופא" בשפה הארמית. בראש החבורת, בסמוך לשמה, מצויינות שלש מילים מהמדרש: "אסיא - אסי חגרתך" כלומר, אדוני הרופא, הקדם ורפא את עצמך, כשהכוונה לא רק לריפוי מום פיזי אלא גם ובעיקר לריפוי פגם מוסרי.

עד היום יצאו לאור 78 חבורות של אסיא, בהם מעל אלף מאמרים ומפתחות. אחד המפתחות החשובים הרואים אור באסיא הוא המפתח התמציתי המוער של הרב מאיר וונדר. כמעט בכל חבורת אסיא מופיע מפתח מוער שמכסה פירסומים של שנה שלמה בספרות ההלכה והרפואה. המפתח מחולק לפי נושאים עם תמצית מקוצרת. לכל מפתח מוער כזה מצורפים מפתח נושאים ומפתח מחברים מפורט. בעקבות החבורות יצאו לאור תשעה ספרי אסיא, הכוללים עריכה ממודרת חדשה של מאמרי אסיא עם מפתחות. מאמרים אלה עוסקים במגוון נושאים. ביניהם: היבטים מדעיים, משפטיים, מוסריים והלכתיים של שיבוט אדם; קביעת זמן המוות והשתלות לב; גילוי האמת לחולה המסוכן; היבטים רפואיים והלכתיים של מחלת האיידס; פסיכיאטריה והלכה; סחר באיברים; הפסקת טיפול רפואי והמתת חסד; ייעוץ ראשוני לצעיר בעל נטיות הפוכות; עישון ותוחלת חיים; כפיית טיפול רפואי; אם פונדקאית; דילמות אתיות של אחיות בבתי החולים; וכמובן עקרונות והלכות מעשיות הקשורות בחובה להציל חיי אדם. העורך הראשון של אסיא היה הרב ד"ר אברהם שטינברג, שפרש מעול העריכה וניהול המכון לאחר הופעתה של חבורת ל' בשנת תשמ"א. מאז ממלא את המשימה כותב השורות, הממשיך במלאכה עד היום.

סדרת "נשמת אברהם"

סדרת נשמת אברהם על ששת כרכיה בנויה במבנה המסורתי - סידור הכללים והדינים על פי סדר סעיפי השולחן-ערוך. סידור כזה, מעלתו שמורה לתלמידי חכמים הבקיאים בשולחן-ערוך ובסדריו, והוא מאפשר הקף מלא של איסוף ההלכות המתחדשות בכל יום. סידור כזה גם מאפשר קביעות לימודית על סדר סעיפי השולחן-ערוך. חסרונו של סידור כזה הוא הקושי לאלה שאינם בקיאים באותיות הקטנות. הרב פרופ' א"ס אברהם, מחבר הסדרה, פתר היטב את הבעיה. הוא ניסה להעניק לקוראיו יתרון מכריע בהוסיפו תוכן עניינים מפורט מאוד בראש הספר, יחד עם מפתח משוכלל בסופו. כלים אלה מאפשרים גישה מהירה לנושא המבוקש גם לקוראים שאינם בקיאים במבנה של סעיפי השולחן-ערוך עצמו.

מבחינת התוכן, הסדרה מעניקה לקוראיה אוסף דינים ייחודי. אלפי דיני רפואה שנלקטו מתוך ים המקורות של ספרות ההלכה, עם מאות פסקי הלכה חדשים וחדשניים שנאספו אישית על ידי המחבר מגדולי הפוסקים בארץ ובעולם, ובראשם גדול הפוסקים הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שהסכמותיו המיוחדות מעטרות את

כל הכרכים שיצאו לאור בחייו. כמעט ואין נושא הלכתי רפואי שאיננו נדון במסגרת הסדרה. כפי שכבר רמז הגרשז"א בהסכמתו לכרך הרביעי, מדובר בספרי חובה לכל איש הלכה, וכל בעל מקצוע בתחומי הרפואה והלכה.

אנציקלופדיה הלכתית-רפואית

האנציקלופדיה ההלכתית-רפואית על ששת כרכיה, בנויה במתכונת דומה ל"אנציקלופדיה התלמודית". היא כוללת את מגוון הנושאים הקשורים לרפואה ולטיפול בחולה מבחינתם של הרופא והחולה, והיא דנה לא רק בעניינים שבשיגרה אלא גם בנושאים מיוחדים. יש בה את מירב הידע ברפואה והלכה המצוי במקורות, החל מן התורה שבכתב ושבע"פ, ועד לפוסקים בני דורנו. נוספו בה הערות והארות מתחומי המדע, הרפואה, הפילוסופיה, האתיקה והמשפט. משום כך היא מהווה כיום לא רק ספר לימוד ועזר לידיעת נושאי רפואה והלכה, אלא גם ספר מקור הכולל עשרות אלפי ציונים ביבליוגרפיים, הנדרשים למחקר ולהעמקה.

בין ערכי הסדרה: אבהות; איבוד לדעת, אוטונומיה ובחירה חודשית; בית חולים; גנטיקה ותורשה; הסכמה מדעת; הפלה; הפרייה חוץ-גופית; השתלת איברים; השתנות הטבעים; זקן; חולה; חניטה; טעות ורשלנות רפואית; כאב ויסורים; ניתוחים; לידה; כשרות ושבת; לימוד רפואה; דת ומדע; ניסויים רפואיים; חיי משפחה; משאבים מוגבלים; ניסויים רפואיים בבני אדם; סודיות רפואית; פוריות ועקרות; פיקוח נפש; צער בעלי חיים; קדימויות בטיפול רפואי; רגע המוות; רופאים; תורת המוסר הכללית והיהודית ועוד ערכים מקצועיים רבים. האנציקלופדיה הינה סדרת חובה לרופא, למשפטן, ולאיש הלכה הקשור לעולם הרפואה המעשית. הספר שלפנינו כולל גם ערכים שטרם התפרסמו באנציקלופדיה, כדוגמת הערך "תאי גזע".

פרויקט השר"ת הבינלאומי לרפואה והלכה, והבעייתיות בתשובה לשואל לא מוכר

עצם הדיון בבעיות "רפואה והלכה" הוא עתיק יומין, ועקרונותיו מפוזרים בש"ס ובספרי הפוסקים. אך הדיונים בנושאי רפואה והלכה לא רוכזו בעבר במסגרת נפרדת ונשארו מפוזרים בשדות הרחבים של ספרי ההלכה. חלקם בסוגיות הבבלי והירושלמי; חלקם בספרי הפוסקים – רמב"ם, טור ושולחן ערוך; וחלקם בתפוזות הענקית של ספרות השו"ת. בעבר, רק בודדים, תלמידי חכמים מובהקים ששלטו פנומנלית במכמני ספרות ההלכה, היו מסוגלים לדלות מתוכה פתרונות לשאלות הלכתיות שנתעוררו עקב התפתחויות במחקר ובטכנולוגיה הרפואית. השאר נאלץ להסתפק במידע בסיסי המרוכז בכמה גושים בספרי הפוסקים, כדוגמת הלכות חולים ורפואה בטור ושולחן-ערוך יורה-דעה והלכות פיקוח נפש בשבת בטור ושולחן-ערוך אורח-חיים. כל שאלה שפתרונה לא הופיע במפורש בריכוז הבסיסי היתה מופנית לפוסקים המובהקים.

הפיזור היהודי ברחבי העולם, חלקו מחוץ למרכזים הממוסדים, מקשה מאד על האפשרות לקבל תשובה הלכתית ברורה בשאלות מורכבות. לפעמים מתעוררות שאלות הלכתיות מהותיות בנושאים רפואיים אקטואליים הדורשות תשובות ובירור מידי, כאשר לא בכל מקום בו מתעוררת הבעיה נמצאים פוסקים מומחים, ולא תמיד

ניתן לקבל הדרכה רבנית לשאלה מיידית. פרוייקט השו"ת הבינלאומי בא לתת מענה לבעיה זו.

הרעיון המרכזי קיים כבר כמעט שנות דור. מכון שלזינגר מפעיל מזה כעשרים שנה שירות מידע טלפוני בענייני רפואה, אתיקה והלכה. הקו הפתוח משרת רבנים, רופאים וחולים מכל רחבי העולם. עם התקדמות טכנולוגיית התקשורת השתכלל גם שירות המידע של המכון והפך לפרוייקט השו"ת הבינלאומי. הפרוייקט הקיים הוא מערכת אינטרנט, אשר לה כתובת דואר אלקטרוני, שמספקת הדרכה הלכתית מהירה וברורה לכל דורש, בנושאים רפואיים-הלכתיים. השאלות עוסקות במגוון רחב של נושאים: ענייני שבת, פוריות, חיים ומוות, ונושאים אחרים בהם אנו נתקלים בעולם המודרני. פרוייקט השו"ת הבינלאומי הוא שירות חינם הניתן ע"י רבנים, פוסקים ורופאים הקשורים דרך קבע למכון, ומביא תועלת מעשית לרופא, לרב ולכל אדם הנזקק למידע בתחומי הרפואה, האתיקה וההלכה.

הדרך הפשוטה להפנות שאלות לפרוייקט השו"ת מכל מקום בעולם היא באמצעות כתובת הדואר-אלקטרוני irp@medethics.org.il. אך ניתן להפנות שאלות גם בפקס, בטלפון, או בדואר רגיל. על השאלות עונים רבני המכון, המתיעצים במקרים הקשים עם גדולי הפוסקים.

ניהול מערכת שו"ת חובקת עולם – כרוכה בקשיים לא פשוטים. השואל, במיוחד אם הוא פונה באמצעות הדואר-אלקטרוני, אינו מזוהה לא ברמה האישית ולא ברמה הגיאוגרפית. קבלנו כבר שאלות מעניינות מכתובת דואר-אלקטרוני שנראתה שייכת לארה"ב הרחוקה, כאשר השואל, כפי שהתברר מאוחר יותר, מתגורר בישראל ומחזיק בכתובת דואר-אלקטרוני אמריקאית. כאשר השואל איננו מוכר לרב המשיב, חייב הרב לנקוט משנה זהירות בתשובתו כדי למנוע הכשלה של השואל, או ניצול לרעה של התשובה על ידי השואל. קבלנו כבר שאלות בדוא"ל שנשלחו במטרה להכשיל את המכון או בכוונה לנצל את התשובה הצפויה למאבקים במורי הוראה של הקהילה המקומית. אולם גם כשמדובר בשואל תמים, לא תמיד ברורה לנו כוונתו.

דוגמא לשאלה שהגיעה מאוסטרליה: האם רשאי רופא להענות לקריאת חירום (או לצורך הענין כל מטפל חירום כגון כבאי אש וכד') כדי לטפל בחולה שיש בו סכנה שנמצא בתוך כנסיה נוצרית. השואל לא הזדהה בשאלתו הראשונה בצורה מלאה, כך שלא ידענו מי הוא, ומהן ידיעותיו ההלכתיות. משום כך הוחלט לענות לו על שאלותיו בדרך קצרה (פסחים ג, ב). התשובה היתה: "מותר להיכנס לכנסיה לצורך הצלת חיים בין של יהודי ובין של גוי. גם לחלל שבת מותר בזה"ז לצורך הצלת חיים כנ"ל, כפי שפסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כשעמו עוד מגדולי הפוסקים."

השואל לא הסתפק בתשובה הקצרה. הפעם הוא הזדהה כרב באוסטרליה, ושוב שאל: "ברשות הרב אבקש מעט הסבר לתשובתו. לכאורה אין לדמות איסורי שבת שעליהם נאמר וחי בהם ולא שימות בהם וא"כ ישנה מצוה וחובה לחלל שבת להציל נפש וכן משום איבה להציל את שאינו בן ברית אך מנין לנו לענין זה שלכאורה הוא ביהרג ואל יעבור שהרי בכל מתרפאין חוץ מע"ז וכו' וכשם שאין מתרפאין אין מצילין בהם נפשות ואף באביזריהו אמרין יהרג ואל יעבור ושמא משום איבה שרי (וזה שייך

רק באינו יהודי?) אודה לכבוד תורתו באם ישיב לי מקורו.
הפעם נשלחה לרב השואל תשובה יותר מפורטת:

א. יש שני מקורות (עם גדרים שונים) לאיסור להכנס לבית ע"ז. האחד: הברייתא במסכת ע"ז, יב, א, שנפסקה להלכה בשו"ע יו"ד קנ"א: "מצוה להתרחק מדרך ע"ז ארבע אמות", והטעם מבואר בראשונים: מפני החשד. וכתבו ראשונים ואחרונים (ריטבא ע"ז שם, רשב"א הובא בטור יו"ד קמט) שק"ו שמטעם זה אסור להכנס לבית עבודה זרה עצמו. השני: המבנה של בית ע"ז והציוד שבתוכו דינם כמשמשי ע"ז, האסורים בהנאה מן התורה. (ראה ש"ך יו"ד קמה, סק"ט; ט"ז שם ס"ק ו).

ב. לעניננו - שאלת איסור ההנאה איננה רלבנטית כי צוות רפואי הבא להציל איננו נהנה בדרך כ ממשמשי הע"ז. (ואם ההנאה באה בעל כורחו - יש לדון כאן ע"פ סוגיית פסחים כה, ב - כו, ב). לגבי איסור הכניסה לבית ע"ז משום חשד - אין להתיר כי אולי לא מדובר כאן בבית ע"ז, שהרי מבואר בפוסקים (ראה בשו"ת יביע אומר חלק ז', יו"ד, סי' יב; ציץ אליעזר, חלק יד, סי' צ"א), שדין כניסה נוצרית כדין בית ע"ז.

ג. והנה, הרשב"א שהובא בטור יו"ד קמ"ט כתב שאפשר שגם במקום פיקוח נפש אסור להכנס לבית ע"ז. אך ספקו של הרשב"א פשוט הוא לרא"ש. בשו"ת הרא"ש כלל יט אות יז, מפורש להלכה שמותר להמלט לתוך בית ע"ז במקום של פיקוח נפש, ודבריו הובאו שם בשלטי הגיבורים על הרי"ף בסוגיית ע"ז יב, א. ובמיוחד, שהריטב"א שאף הוא כתב שפיקוח נפש לא דוחה איסור כניסה לבית ע"ז, הסביר זאת בכך שאין דרך להכנס לבית הע"ז אלא למטרות ע"ז. ואילו כניסה להצלת חיים איננה כזו כלל וכלל.

ד. לכן להלכה: פיקוח נפש דוחה איסור כניסה לבית ע"ז כפסקו הברור של הרא"ש. וכן משמע משו"ת שיבולי דוד, הובא בדרכי תשובה יו"ד סוף סימן קנד, שאוסר כניסה לבית תפלתם אפילו בחשש איבה, בכל זאת איננו אוסר הכניסה במקום פיקוח נפש. וכן עמא דבר, וכן נכון למעשה.

ה. לגבי ההיתר לעבור על איסורי תורה להצלת נוכרי ראה נשמת אברהם כרך רביעי, חלק או"ח, של, סוף ס"ק ב, וז"ל: "ענין בנשמת אברהם בחאו"ח, כרך א, או"ח סי' של סק"ו, שהיום מחללין את השבת עבור נכרי שנמצא במצב של סכנת נפשות משום איבה. ואפילו אם הוא נמצא לבד עם החולה, כגון גר שנמצא לבד עם אביו שפתאום איבד את הכרתו והסתכן, וברור שאין כאן משום איבה, בכל זאת, אמר לי הגרש"ז אויערבאך שליט"א, שאעפ"י שמעיקר דינא דגמרא אין מחללין עליו את השבת, האידנא חייבים לחלל בגלל הסיכון אפילו הקטן ביותר, מפני שעלולים הדברים להגיע לסכנת איבה ולפיקוח נפש של רבים."

וזאת הברכה

מכון שלזינגר, רבניו ועובדיו מברכים את הרב אבא דונר שליט"א ואת ועידת רבני אירופה בכל מילי דמיטב ושיתקיימו בהם במלואן הברכות הנפלאות הנאמרות על העוסקים בצרכי ציבור באמונה.